

MICHAŁ WIDERA

Częstochowa

<https://orcid.org/0000-0002-7849-8887>

wideramichal@o2.pl

Udział bpa Stanisława Zdzitowieckiego w powstaniu diecezji częstochowskiej

1. Rys biograficzny bpa Stanisława Zdzitowieckiego – 2. Częstochowa w okresie przynależności do diecezji kujawsko-kaliskiej – 3. Troska bpa Zdzitowieckiego o utworzenie diecezji częstochowskiej

Zbliżająca się 100. rocznica wydania bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 r., na mocy której doszło do erygowania diecezji częstochowskiej, jest okazją do przypomnienia okoliczności związanych z powołaniem do istnienia tej jednostki w strukturze administracyjnej Kościoła katolickiego w Polsce. Kluczową rolę w tym zakresie odegrał bp Stanisław Zdzitowiecki, który swoim pochodzeniem i więzami rodzinnymi był związany z parafią w Kamieńsku, oddaloną o ok. 50 km od Częstochowy. Od początku swojej 25-letniej posługi dostrzegał znaczenie Jasnej Góry dla religijności narodu polskiego. Ponadto ze względów duszpasterskich widział potrzebę podziału bardzo rozległej diecezji kujawsko-kaliskiej. Jednak w okresie rozbiorów jego zamierzenia nie mogły zostać skutecznie. Warunki do ich realizacji powstały po odzyskaniu niepodległości przez Polskę. Wówczas jako jeden z pierwszych biskupów zaangażował się w przeprowadzenie reorganizacji struktury diecezjalnej, która miała odpowiadać aktualnym potrzebom wiernych.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie religijnego znaczenia Jasnej Góry w okresie przynależności Częstochowy i okolicznych terenów do diecezji kujawsko-kaliskiej, a także szczególnej troski duszpasterskiej, którą bp Zdzitowiecki otaczał jej

południową część oraz podejmowanych przez niego działań mających na celu powstanie nowej jednostki w administracji kościelnej ze stolicą w tym mieście.

Dotychczas tym zagadnieniom nie poświęcono osobnej pracy, choć ukazało się wiele publikacji traktujących o bpie Zdzitowieckim¹. Bazę źródłową artykułu stanowi korespondencja biskupów z lat 20. XX w. oraz dokumentacja dotycząca nowego podziału diecezjalnego i konkordatu z 1925 r., które zostały zdeponowane w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie, Archiwum Diecezjalnym w Siedlcach i Archiwum Diecezjalnym we Włocławku.

1. Rys biograficzny bpa Stanisława Zdzitowieckiego

Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki urodził się 12 lutego 1854 r. w Barczkowicach k. Piotrkowa, w głęboko religijnej rodzinie Wincentego i Julii z Psarskich. Do 8. roku życia wychowywał się w miejscowości Kuśnie, której dziedziczką była Franciszka Zyglar z Psarskich. Początkowo kształcił się w domu rodzinnym, a następnie podjął naukę w 4-klasowej prywatnej szkole Wojciecha Jaworskiego w Piotrkowie (1864–1866) i 7-klasowym gimnazjum w tym mieście (1866–1872). Po ukończeniu szkoły średniej wstąpił do seminarium duchownego w Warszawie, gdzie 22 lipca 1877 r. przyjął święcenia kapłańskie z rąk biskupa kujawsko-kaliskiego Wincentego Teofila Popiela². Następnie został skierowany do pracy duszpasterskiej na stanowisku wikariusza w parafiach: św. Józefa w Warszawie (1877 r.), św. Stanisława w Woli k. Warszawy (1877–1879), Świętej Trójcy w Warszawie (na Solcu) i Narodzenia NMP w Warszawie (na Lesznie) (1879–1881). W latach

¹ Są to m.in.: Ignacy Charszewski. 1927. *Placzą spiż na zgon X. Biskupa Zdzitowieckiego*. Włocławek: Drukarnia Diecezjalna; Wojciech Frątczak. 1991. Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki. W *Zaświadczeni dla Włocławka (XIII–XX w.)*. Red. Mieczysław Wojciechowski, 226. Włocławek: Włocławskie Towarzystwo Naukowe; Józef Dębiński. 2002. „Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki (1854–1927), biskup włocławski”. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie* (dalej: ZKD) 17: 296–308; Józef Dębiński. 2003. „Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki (1854–1927). Biskup włocławski”. *Ateneum Kapłańskie* 140 (2): 309–319; Kazimierz Rulka. 2014. Zdzitowiecki Kazimierz Stanisław. W *Encyklopedia katolicka* (dalej: EK). T. 20. Red. Edward Gigilewicz, 1335–1336. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Krzysztof Rafał Prokop. 2020. *Nomenclator bibliographicus episcoporum Poloniae 1320–2020*. Kraków: Drukarnia Akcydensowa Andrzej Dorosz, 553; Krzysztof Rafał Prokop. 2023. *Series chronologica episcoporum Poloniae 1473–2023*. Kraków: nakł. J. Kopca, 131; Michał Widera. 2024. „Biskup Stanisław Zdzitowiecki (1854–1927). Główne kierunki działalności w diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej)”. *Ateneum Kapłańskie* (dalej: AK) 183 (2): 264–287.

² Bp Wincenty Chościak-Popiel (1825–1912) – biskup diecezji płockiej (1863–1875) i kujawsko-kaliskiej (1876–1883) oraz arcybiskup metropolita warszawski (1883–1912). Zob. Witold Kujawski. 2011. *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, 96–99.

1881–1883 studiował prawo w Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, gdzie uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego (1882 r.), a następnie odbył roczną praktykę w urzędach Kurii Rzymskiej³.

Po powrocie do rodzinnej diecezji jego przyjaciel i ówczesny administrator archidiecezji warszawskiej – ks. Antoni Sotkiewicz⁴ został mianowany biskupem sandomierskim. W związku z tym zaproponował mu współpracę w Sandomierzu. W efekcie przez 18 lat ks. Zdzitowiecki pełnił funkcje kanclerza kurii diecezjalnej, wykładowcy prawa kanonicznego w seminarium duchownym (od 1884 r.), pisarza sądu biskupiego, proboszcza parafii w Górach Wysokich (1888–1895) i Łagowie (1895–1902) oraz członka kapituły katedralnej. W 1901 r., po śmierci bpa Sotkiewicza, kapituła sandomierska 10 maja wybrała ks. Zdzitowieckiego wikariuszem kapitulnym i administratorem diecezji. W tym okresie podjął działania przygotowujące budowę seminarium duchownego. 9 czerwca 1902 r., po złożeniu rezygnacji przez bpa Aleksandra Bereśniewicza⁵, papież Leon XIII mianował go biskupem diecezji kujawsko-kaliskiej. Zgodnie z ówczesnym prawodawstwem rosyjskim nowi biskupi diecezjalni przyjmowali święcenia w stolicy Cesarstwa Rosyjskiego. W Sandomierzu biskupa nominata żegnali duchowieństwo, alumni seminarium, członkowie kapituły, przedstawiciele władz miejskich i gminy żydowskiej oraz mieszkańcy z Sandomierza i okolicy⁶.

³ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADWł). Sygn. Akta Kurii Diecezjalnej we Włocławku (dalej: AKDWł) pers. I, 411. Pismo Tomasza Łubieńskiego do bpa Stanisława Zdzitowieckiego z 15 września 1926 r., 50; 1879. „Wiadomości kościelne”. Wiek 7 (229): 3; 1880. „[Odpust w kościele Narodzenia NMP na Lesznie]”. Kurier Warszawski 60 (63): 1; J.K. 1902. *Jego Ekscelecja ks. Stanisław Zdzitowiecki, biskup diecezji kujawsko-kaliskiej*. Włocławek: S. Błędowski, 3–5; 1902. „Uroczystości we Włocławku”. Zorza 37 (50): 1178; 1911. „Charłupia Wielka pod Sieradzem”. Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej (dalej: KDKK) 5 (12): 379; Frątczak. 1991. Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki, 226; Dębiński. 2003. „Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki, 309; Witold Kujawski. 2011. *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, 105.

⁴ Bp Antoni Sotkiewicz (1826–1901) – administrator archidiecezji warszawskiej (1872–1883), biskup diecezji sandomierskiej (1883–1901). Piotr Nitecki. 2000. *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*. Warszawa: Pax, 412.

⁵ Bp Aleksander Bereśniewicz (1823–1902) – biskup pomocniczy (1859–1875) i administrator diecezji żmudzkiej (1875–1883) oraz biskup diecezji kujawsko-kaliskiej (1883–1902). Kujawski. 2011. *Diecezja kujawsko-kaliska*, 99–105.

⁶ 1883. „Książd Stanisław Zdzitowiecki”. Słowo 2 (260): 2; A.R. 1901. „Sandomierz (Obiór administratora diecezji. Rozpoczęcie jubileuszu ś[więtego]. Nabożeństwo żałobne za śp. Pasterza)”. Przegląd Katolicki (dalej: PKat) 39 (22): 348–349; 1901. „Nominacje”. Gazeta Polska 41 (171): 3; [J].R. 1902. „Z Sandomierza. Pożegnanie J.E. ks. Zdzitowieckiego, biskupa nominata kujawskiego”. PKat 40 (48): 766–767; 1902. „Biskupem kujawsko-kaliskim [wybrany został]”. Gwiazda Cieszyńska 55 (25): 294; 1902. „Sprawy kościelne”. Tygodnik Ilustrowany 43 (25): 496; 1902. „Nowy biskup”. Wędrowiec 40 (26): 507; Joseph Hergenröther. 1905. *Historia powszechna Kościoła katolickiego*. T. 18. Warszawa: Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 149; Paweł Kubicki. 1931. *Antoni Ksawery Sotkiewicz, biskup sandomierski 1826–1901. Zarys monograficzny*. Sandomierz: nakł. autora, 167; Paweł Kubicki. 1937. *Żywe słowo na ambonie i poza amboną. Praca poświęcona ks. kano-*

23 listopada 1902 r. bp Zdzitowiecki przyjął sakrę biskupią w kościele pw. św. Katarzyny w Petersburgu z rąk biskupa płockiego Jerzego Józefa Szembeka⁷. Współkonsekratorami byli biskup łucko-żytomierski Karol Antoni Niedziałkowski⁸ oraz biskup tyraspolski Edward von Ropp⁹. 1 grudnia przyjechał koleją z Warszawy do Włocławka, gdzie powitały go tłumy diecezjan. Po południu objął kanonicznie zarząd diecezją, a następnego dnia odbył się ingres do katedry włocławskiej. Ks. Stanisław Chodyński¹⁰, dziekan kapituły włocławskiej, przedstawił go w następujący sposób:

Wychowany w domu bogobojnym, od dzieciństwa przeznaczony i urabiany na kapłana, pobożny uczeń w szkołach i seminarium, pilny i żądny wiedzy konwiktor *in Collegio Pontificio Romae*, następnie doświadczony na parafii pracownik, wreszcie obznajmiony ze sprawami Kościoła naszego przy boku jednego z najświatlejszych biskupów.

25-letni okres posługi biskupiej Stanisława Zdzitowieckiego był dla diecezji kujawsko-kaliskiej (od 1925 r. – włocławskiej) okresem wielopłaszczyznowej aktywności, która odpowiadała zmieniającym się uwarunkowaniom historycznym.

W zakresie pracy duszpasterskiej wizytował parafie całej diecezji, które odwiedził dwukrotnie, a niektóre – trzykrotnie. Dokonał poświęcenia ok. 90 kościołów. Przyczynił się do upowszechnienia w diecezji kultu Najświętszego Sakramentu, Serca Jezusowego i św. Józefa. Dzięki jego zaangażowaniu doszło do beatyfikacji abpa Bogumiła z Dobrowa¹¹. W zakresie upowszechniania oświaty

nikowi Rajmundowi Mateuszczykowi, dziekanowi i proboszczowi w Słupi Nowej pod Św[iętym] Krzyżem ku uczczeniu jego złotych godów kapłańskich. T. 1: Nauki na wszystkie niedziele i uroczystości Pańskie. Sandomierz: Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski, 27–28.

⁷ Bp Jerzy Józef Szembek (1851–1905) – biskup diecezji płockiej (1901–1903) oraz arcybiskup metropolita archidiecezji mohylewskiej i administrator apostolski diecezji mińskiej (1903–1905). Ni-tecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, 429.

⁸ Bp Karol Antoni Niedziałkowski (1846–1911) – biskup pomocniczy archidiecezji mohylewskiej (1897–1901) oraz biskup łucko-żytomierski (1901–1911). Seweryn Wiśniewski. 1961. „Ks. biskup Karol Antoni Niedziałkowski, pisarz-apologeta”. *Nasza Przyszłość* 14: 191–202.

⁹ Bp Edward von Ropp (1851–1939) – biskup diecezji tyraspolskiej (1902–1903) i wileńskiej (1903–1917) oraz arcybiskup metropolita archidiecezji mohylewskiej (1917–1939). Antonina Kozyrka. 2004. *Arcybiskup Edward Ropp. Życie i działalność (1851–1939)*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

¹⁰ Ks. Stanisław Chodyński (1836–1919) – historyk Kościoła, wykładowca seminarium duchownego we Włocławku i Uniwersytetu Warszawskiego. Michał Morawski. 1937. Chodyński Stanisław. *W Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB). T. 3. Red. Władysław Konopczyński, 377–378. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

¹¹ Bł. Bogumił z Dobrowa OCist (ok. 1138 – ok. XII–XIII w.) – arcybiskup gnieźnieński (prawdopodobnie w latach 80. XII w.), pustelnik. W 1908 r., staraniem bpa Zdzitowieckiego, wznowiono

zainicjował powstanie Liceum im. Piusa X i Gimnazjum im. Jana Długosza oraz popierał powstanie gimnazjum żeńskiego Janiny Steinbokówny¹². Troszczył się o wysoki poziom nauczania we wrocławskim seminarium duchownym. Popierał powstanie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a także bibliotek i czytelní dla młodzieży oraz ludności robotniczej. Jego zasługą było utworzenie drukarni diecezjalnej, która wydawała wiele czasopism. Aktywnie angażował się na rzecz interesów narodowych. Po wybuchu wojny polsko-bolszewickiej wzywał wiernych do obrony ojczyzny poprzez wstępowanie do armii ochotniczej i składanie ofiar na cele wojskowe. Apelowal do kobiet, by podjęły obowiązki pielęgniarek, a do duchownych – o pełnienie funkcji kapelanów. Domagał się przyłączenia do Polski Wielkopolski i Górnego Śląska, a podczas powstań śląskich wzywał ludność swojej diecezji do niesienia pomocy materialnej Ślązacom, m.in. poprzez zorganizowanie specjalnych komitetów parafialnych. Odnaczał się szacunkiem wobec dziedzictwa historycznego diecezji. Zainicjował powstanie pierwszego na ziemiach polskich muzeum kościelnego. Troszczył się o rzeczową konserwację zabytków sztuki sakralnej, a remonty i budowy nowych obiektów kościelnych polecał prowadzić w porozumieniu z powołanym do tego celu diecezjalnym komitetem oraz Towarzystwem Opieki nad Pamiątkami Historycznymi i Zabytkami Sztuki i Kultury Polskiej w Warszawie. Za działalność na rzecz rozwoju nauki przyznano mu doktoraty *honoris causa* Akademii Duchownej w Petersburgu i Uniwersytetu Jagiellońskiego. W ostatnim okresie życia cierpiał na dusznicę. Zmarł 11 lutego 1927 r., a jego pogrzeb stał się wielką manifestacją religijną wiernych. Wiele osób zamiast kwiatów złożyło ofiary na budowę nowego gmachu gimnazjum i cele dobroczynne. Trumna z jego doczesnymi szczątkami została złożona w podziemiach katedry wrocławskiej¹³.

jego proces beatyfikacyjny. Decyzją papieża Piusa XI został w 1925 r. ogłoszony błogosławionym. Zofia Kozłowska-Budkowa. 1937. Bogumiń. W PSB. T. 3, 200–201.

¹² Janina Steinbok (1883–1945) – nauczycielka i dyrektorka szkół w Częstochowie, Kościerzynie i we Wrocławiu. Marian Pawlak. 2005. Steinbok Janina. W *Wrocławski słownik biograficzny*. T. 2. Red. Stanisław Kunikowski, 165–166. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe.

¹³ ADWł. Sygn. AKDWł pers. I, 411. Ku czci śp. Biskupa Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego, pasterza diecezji wrocławskiej, 74; 1902. „Ingres J.E. Biskupa Zdzitowieckiego”. PKat 40 (50): 794–795; 1902. „Konsekracja J.E. Biskupa Zdzitowieckiego”. PKat 40 (49): 778–779; 1902. „Nowi dostojnicy Kościoła”. Niwa Polska 30 (49): 774; 1902. „Uroczystości we Wrocławiu”. Zorza 37 (50): 1178–1179; Walery Pogorzelski. 1935. *43 lata w kapłaństwie*. Sieradz: nakładem autora, 182; Dębiński. 2002. „Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki”, 296–308; Dębiński. 2003. „Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki”, 310–316; Józef Dębiński. 2010. *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji wrocławskiej w latach 1918–1939*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 209–217; Prokop. 2023. *Series chronologica episcoporum Poloniae*, 131.

2. Częstochowa w okresie przynależności do diecezji kujawsko-kaliskiej

Rozwój Częstochowy następował od XIV w., gdy w 1382 r. z Węgier przybyli do niej pierwsi członkowie Zakonu Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika. W 1384 r. książę Władysław II Opolczyk¹⁴ powierzył im obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, który został sprowadzony z ziemi halickiej. Odtąd w tym mieście następował rozwój kultu maryjnego i wzrost ruchu pielgrzymkowego. W czasie rozbiorów Polski klasztor na Jasnej Górze odgrywał ważną rolę podtrzymywania nadziei polskiego społeczeństwa na odzyskanie niepodległości. W 1791 r. miasto stało się siedzibą jednego z dekanatów w diecezji krakowskiej, który od 1801 r. znajdował się pod administracją biskupów wrocławskich. W 1817 r. obchody setnej rocznicy koronacji obrazu Matki Bożej Częstochowskiej zgromadziły aż 123 tys. pielgrzymów¹⁵. Z kolei w 1818 r., na mocy bulli papieża Piusa VII *Ex imposita nobis*, Częstochowa wraz z sanktuarium jasnogórskim została włączona do diecezji kujawsko-kaliskiej. W tym okresie wzrastała liczba pątników przybywających do miasta, a klasztor Paulinów stał się miejscem konspiracyjnej działalności o charakterze religijno-patriotycznym. W latach 1885–1914 każdego roku przybywało tam ok. 700–1000 pielgrzymek, w których uczestniczyło ok. 300–400 tys. pątników reprezentujących wszystkie grupy społeczne, w tym także twórców kultury narodowej. Bp Zdzitowiecki przez cały okres posługi w diecezji kujawsko-kaliskiej zachęcał duchownych do organizowania pielgrzymek i towarzyszenia wiernym w drodze na Jasną Górę, mimo iż nie mogli zatrzymywać się w klasztorze z powodu zakazu władz zaborczych. Ponadto osobiście często przebywał na terenie klasztoru i przewodniczył uroczystym nabożeństwom. Szczytem konsolidacji polskiego społeczeństwa były obchody drugiej koronacji Cudownego Wizerunku Matki Bożej Jasnogórskiej koronami, przekazanymi przez papieża Piusa X. Wydarzenie to nastąpiło z powodu wcześniejszego obrabowania kaplicy NMP (w październiku 1909 r.), a aktu koronacji, w którym uczestniczyło ponad pół miliona pielgrzymów wiwatujących na cześć papieża i ojczyzny, dokonał 22 maja 1910 r. bp Zdzitowiecki¹⁶.

¹⁴ Władysław II Opolczyk (ok. 1326–1401) – książę opolski (w latach 1356–1401) pochodzący z dynastii Piastów, m.in. palatyn w ziemi wieluńskiej i Częstochowie w latach 1370–1396.

¹⁵ Wojciech Kęder. 1993. „Jasna Góra wobec przemian politycznych w Rzeczypospolitej w latach 1661–1813”. *Studia Claromontana* (13): 194; Szczepan Zachariasz Jabłoński. 1982. Polskie sanktuarium maryjne. W *Jasnogórska Bogurodzica 1382–1982*. Red. Jan Majdecki, 9–12. Warszawa: Instytut Prasy i Wydawnictw Novum; Szczepan Zachariasz Jabłoński. 1998. Jasna Góra na drodze ku niepodległości w latach 1795–1989. W *Częstochowy drogi ku niepodległości*. Red. Ryszard Szwed, Waldemar Palus, 79–81. Częstochowa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie.

¹⁶ Archiwum na Jasnej Górze (dalej: AJG). Sygn. Akta Jasnej Góry (dalej: AktJG) 358. Regestr Kompanii 1833–1836; sygn. AktJG 359. Regestr Kompanii 1861–1883; sygn. AktJG 360. Książka dla zapisywania kompanii przybywających na Jasną Górę od roku 1888; sygn. AktJG 893. Korespon-

Szczególna rola Częstochowy wyrażała się m.in. poprzez zorganizowanie na terenie miasta wielu instytucji o znaczeniu religijnym i społecznym. Od 1905 r., staraniem ks. Włodzimierza Jakowskiego¹⁷, funkcjonowało stowarzyszenie robotników chrześcijańskich pod nazwą: Katolickie Stowarzyszenie Robotników Polskich, zrzeszające wówczas 1700 osób, mimo że jego legalizacja nastąpiła dopiero w 1908 r. W 1916 r. założono drugie w diecezji koło Polskiej Macierzy Szkolnej, a staraniem ks. dr. Stanisława Kronenberga¹⁸ powstało 8-klasowe Męskie Gimnazjum Realne św. Józefa. W 1918 r. bp Zdzitowiecki powołał Trybunał Pomocniczy Sądu Biskupiego w Częstochowie, a jego wiceoficjałem mianował bpa Władysława Krynickiego¹⁹. Z kolei w 1920 r. działalność rozpoczął sekretariat generalny do spraw młodzieży i robotników chrześcijańskich, którego siedziby zlokalizowano we Włocławku i w Częstochowie²⁰.

dencja dotycząca pielgrzymek 1706–1922; 1909. „Spod Jasnej Góry”. *Goniec Częstochowski* (dalej: GCz) 4 (148): 1–2; 1909. „Świątokradztwo na Jasnej Górze”. *KDKK* 3 (11): 358–359; 1910. „Korony jasnogórskie”. *KDKK* 4 (3): 95; Rudolf Filipiński. 1910. „Koronacja Obrazu na Jasnej Górze”. *KDKK* 4 (5): 129–132; 1910. „Na dzień 22 maja r.b. Koronacji Obrazu M.B. Częstochowskiej”. *KDKK* 4 (5): 132; 1910. „Koronacja Obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej”. *KDKK* 4 (5): 154–156; 1910. „Mowa J.E., J.W., Biskupa Stanisława Zdzitowieckiego, pasterza diecezji kujawsko-kaliskiej, na obrzędzie koronacyjnym cudownego obrazu N.M. Panny na Jasnej Górze 22 maja 1910 r.” *KDKK* 4 (5): 162–166; 1910. „Częstochowa. Koronacja obrazu M.B. Częstochowskiej”. *KDKK* 4 (6): 176–183; Stanisław Zdzitowiecki. 1910. „Okólnik ks. Biskupa kujawsko-kaliskiego St. Zdzitowieckiego”. *GCz* 5 (119): 2; Stanisław Zdzitowiecki. 1912. „W sprawie kompanii na Jasną Górę”. *KDKK* 6 (3): 69; 1912. „W sprawie kompanii na Jasną Górę”. *KDKK* 6 (3): 86–88; Szczepan Zachariasz Jabłoński. 1979. „Uwarunkowania polityczne Jasnej Góry w latach 1864–1914”. *Chrześcijańsin w Świecie* (dalej: ChS) 11 (7): 31–47; Jan Związek. 1979. *Częstochowa*. W EK. T. 3. Red. Feliks Gryglewicz, Romuald Łukaszyk, Zygmunt Sułkowski, 849–850. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Szczepan Zachariasz Jabłoński. 1984. *Jasna Góra. Ośrodek kultu maryjnego 1894–1914*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 133–263; Szczepan Zachariasz Jabłoński. 2004. *Jasna Góra bliska i daleka. Ze studiów nad Sanktuarium Narodowym*. Jasna Góra – Częstochowa: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, 120–159, 177–188.

¹⁷ Ks. Włodzimierz Jakowski MIC (1876–1948) – jako wikariusz w parafii św. Zygmunta w Częstochowie (od 1904 r.) zaangażował się w działalność społeczną, a następnie wstąpił do Zgromadzenia Księży Marianów (w 1912 r.). Kamil Kęsik. 2023. W służbie Kościoła. Zgromadzenie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w życiu parafialnym Krzepic (1916–1939). W *Credo in Ecclesiam. Kościół w katechezie, historii i teologii*. Red. Roman Ceglarek, Michał Borda, 171. Częstochowa: Regina Poloniae.

¹⁸ Ks. dr Stanisław Kronenberg (ur. w 1884 r.) – prefekt w szkołach w Częstochowie (od 1912 r.). 1916. *Catalogus ecclesiarum et utrisque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Wladislavensis seu Koscziensis pro anno Domini 1916*. Wladislaviae: sumpt. Seminarii Dioecesis, 22.

¹⁹ Bp Władysław Krynicki (1861–1928) – biskup pomocniczy diecezji kujawsko-kaliskiej, a następnie włocławskiej (1918–1927), biskup włocławski (1927–1928). Kujawski. 2011. *Diecezja kujawsko-kaliska*, 214–217.

²⁰ ADWł. Sygn. AKDWł pers. I, 411. Ku czci śp. Biskupa Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego, pasterza diecezji włocławskiej, 74; 1916. „Gimnazjum realne w Częstochowie”. *KDKK* 10 (7): 235; 1916. „Drugie w Częstochowie Koło Polskiej Macierzy Szkolnej”. *KDKK* 10 (8): 267–268; 1916. „Z poświęcenia gimnazjum im. św. Józefa”. *KDKK* 10 (8): 268; 1918. „Nominacja wiceoficjałów sądu biskupiego”. *KDKK* 12 (12): 332–334; 1920. „Z sekretariatów do spraw społecznych”. *KDKK* 14 (3): 89; Stanisław Gajewski. 1982. „Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich w Królestwie Polskim”. *Roczniki Humanistyczne* 30 (2): 106, 111.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. Jasna Góra odegrała ważną rolę w zakresie kształtowania postaw patriotycznych i obywatelskich. W okresie II Rzeczypospolitej klasztor nawiedziło 12 mln pielgrzymów. W 1920 r. biskupi zebrani na Konferencji Episkopatu Polski w Częstochowie spotkali się z ok. 2,5 tys. Górnoślązaków, popierając ich dążenia narodowe do zjednoczenia się z Polską. Podczas wojny polsko-bolszewickiej Jasna Góra stała się miejscem modlitwnej mobilizacji w obliczu groźby utraty niepodległości, a w 1920 r. – po ostrzale stolicy diecezji i zniszczeniu obiektów kościelnych, w tym pałacu biskupiego – dla upamiętnienia Cudu nad Wisłą bp Zdzitowiecki intronizował kopię cudownego obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w kościele pw. św. Jana we Włocławku²¹.

Bp Zdzitowiecki otaczał dużą troską obiekty sakralne, wśród których szczególnie miejsce zajmował częstochowski klasztor Paulinów. W 1900 r. doszło do pożaru wieży, której odbudowa była dużym wyzwaniem. W kolejnych latach przy udziale znanych architektów prowadzono na Jasnej Górze prace budowlane i konserwatorskie. W 1907 r. staraniem bpa Zdzitowieckiego świątynia jasnogórska została podniesiona do godności bazyliki mniejszej. W 1913 r., podczas oficjalnych obchodów 1600. rocznicy wydania Edyktu Mediolańskiego, odbyło się pobłogosławienie powstałych wokół wałów stacji Drogi Krzyżowej. W 1917 r. bp Zdzitowiecki zaproponował w miejscu dotychczas stojącego pomnika cara Aleksandra II ustawienie figury Matki Bożej, której autor został wyłoniony w drodze konkursu. W 1920 r. specjalna komisja zajęła się przygotowaniem projektu budowy nowego budynku do spowiadania i udzielania Komunii św. W 1925 r. podczas konferencji episkopatu bp Zdzitowiecki przedstawił aktualne informacje związane z planowaną konserwacją obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. Ponadto należał do komisji nadzorującej zbadanie jego stanu i konserwację, która została przeprowadzona jesienią 1925 r. przez prof. Jana Rutkowskiego²² z War-

²¹ ADWł. Sygn. AKDWł pers. I, 411. Ku czci śp. Biskupa Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego, pasterza diecezji włocławskiej, 74; AJG. Sygn. AktJG 2586a; sygn. AktJG 2709; Jan Pietrzykowski. 1987. *Jasna Góra w okresie dwóch wojen światowych*. Warszawa: Wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych, 113–120; Jan Mazur. 1987. „Społeczna rola Jasnej Góry w okresie międzywojennym”. ChŚ 19 (5): 63–72; Szczepan Zachariasz Jabłoński. 1997. *Znaczenie Jasnej Góry w życiu Kościoła i narodu polskiego*. W EK. T. 7. Red. Stanisław Wielgus, 1089. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Jabłoński. 1998. *Jasna Góra na drodze ku niepodległości*, 43–148; Jabłoński. 2004. *Jasna Góra bliska i daleka*, 189–213, 224–248; Szczepan Zachariasz Jabłoński. 2006. *Jasna Góra w II Rzeczypospolitej 1918–1939*. W *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*. T. 3. Red. Ryszard Szwed, 181–200. Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.

²² Prof. Jan Rutkowski (1881–1940) – konserwator dzieł sztuki, artysta malarz, wykładowca Państwowej Szkoły Sztuki Zdobniczej w Poznaniu, kierownik Pracowni Konserwacji Obrazów na Zamku Królewskim w Warszawie. Wojciech Kurpik. 2011. Rutkowski Jan. W *Polski słownik biograficzny*

szawy, będącego kierownikiem pracowni konserwatorskiej przy Dyrekcji Zbiorów Państwowych²³.

3. Troska bpa Zdzitowieckiego o utworzenie diecezji częstochowskiej

Bp Zdzitowiecki był przekonany, że po odzyskaniu niepodległości przez Polskę należało dokonać zmian w krajowej administracji kościelnej, która wymagała dostosowania do aktualnych warunków duszpasterskich i społecznych. W związku z tym, znając dziedzictwo Jasnej Góry i mając świadomość znaczenia Częstochowy dla religijności Polaków, podjął działania mające na celu powstanie osobnej diecezji ze stolicą w tym mieście. Zabiegi te wynikały z troski duszpasterskiej o wiernych, choć wiązały się również z niekorzystnymi rozwiązaniami dla biskupa kujawsko-kaliskiego, który w odezwie do duchowieństwa z 21 listopada 1925 r. pisał o tym w następujący sposób:

Pod tym względem posunąłem się do największych ofiar, nieomal połowę diecezji odstępując nowym diecezjom. Rozumiałem bowiem doskonale, że zbyt rozległe diecezje, przy naszych jeszcze mało udoskonalonych komunikacjach, nie mogą być sprawnie rządzone. Pasterz w tych warunkach nie jest w stanie osobiście zapoznać się z potrzebami, wnikać należycie we wszystkie braki i im zaradzić. Na tym cierpi znacznie chwała Boża, dobro dusz, a i Ojczyzny naszej umiłowanej²⁴.

Z kolei w następnych zdaniach z wielkim żalem „żegnał się” z bardzo ważnym dla niego sanktuarium na Jasnej Górze. Wypowiedź biskupa kujawsko-kaliskiego zawierała wszystkie najważniejsze przyczyny, które uwzględniono przy podejmowaniu decyzji o erygowaniu diecezji częstochowskiej. Były wśród nich:

konserwatorów zabytków. T. 4. Red. Iwona Błaszczyk i in., 107–109. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.

²³ 1907. „Bazylika jasnogórska”. KDKK 1 (6): 189–190; 1913. „Wezwanie pasterskie J.E. Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego, biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej na uroczystość obchodu jubileuszowego 1600. rocznicy Edyktu Mediolańskiego oraz poświęcenia stacji Drogi Krzyżowej na Jasnej Górze w Częstochowie, 31 sierpnia 1913 r.”. KDKK 7 (7–8): 197–199; 1913. „Mowa J.E. Ks. Biskupa Stanisława Zdzitowieckiego wygłoszona na poświęceniu stacji Męki Pańskiej na Jasnej Górze 31 sierpnia 1913 r.”. KDKK 7 (9): 267–270; Stanisław Zdzitowiecki. 1917. „O ustawieniu figury Matki Boskiej na miejscu pomnika pod Jasną Górą”. KDKK 11 (4): 97–98; 1920. „Częstochowa. Jasna Góra”. KDKK 14 (11–12): 313–320; Piotr Markiewicz. 1921. „Z Jasnej Góry”. KDKK 15 (8–10): 263; 1925. „W sprawie konserwacji cudownego obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej”. *Echo Warszawskie* 2 (261): 5.

²⁴ Stanisław Zdzitowiecki. 1925. „Do Wielebnego Duchowieństwa” GCz 20 (277): 2; Stanisław Zdzitowiecki. 1925. „Do Wielebnego Duchowieństwa”. KDKK 19 (12): 480–481.

duża odległość Częstochowy od stolicy biskupiej we Włocławku, specyfika pracy duszpasterskiej wśród ludności robotniczej Zagłębia Dąbrowskiego i Częstochowy oraz położenie Jasnej Góry, będącej głównym centrum religijnym odrodzonej Polski²⁵.

W 1920 r. propozycję utworzenia nowej diecezji w Częstochowie wysunęli również: bp Romuald Jałbrzykowski²⁶, bp Augustyn Łosiński²⁷, bp Zygmunt Łoziński²⁸, bp Piotr Mańkowski²⁹ i bp Adam Stefan Sapieha³⁰. Mimo to panowała dość duża rozbieżność odnośnie do jej przyszłego terytorium. Spośród wielu koncepcji najbardziej realny był plan autorstwa bpa Zdzitowieckiego, który postulował, aby ta nowa jednostka w administracji kościelnej obejmowała 6 dekanatów (brzeźnicki, częstochowski, gidelski, kłobucki, mstowski i radomszczański) wraz z 69 parafiami i 324 733 wiernymi z dotychczasowej diecezji kujawsko-kaliskiej oraz 4 dekanaty (będziński, sączowski, zawierciański i żarecki) z 45 parafiami i 298 076 wiernymi z diecezji kieleckiej. W tej sytuacji nowa diecezja miała liczyć 10 dekanatów, 114 parafii i 622 809 wiernych³¹.

²⁵ Bolesław Kumor. 1971. „Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939) (c.d.)”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 22: 370; Jan Związek. 1974. „Powstanie diecezji częstochowskiej”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 2: 13–15; Jan Związek. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. Częstochowa: Regina Poloniae, 31; Jan Związek. 1995. *Częstochowska diecezja*. W EK. T. 3, 851–852; Jan Wątroba. 2000. *Racje powstania diecezji częstochowskiej. W Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła Częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 60–61. Częstochowa: Regina Poloniae; Witold Kujawski. 2012. „Straty terytorialne diecezji włocławskiej w następstwie bulli cyrkumskrypcyjnej *«Vixdum Poloniae Unitas»* z 1925 r.”. *Teologia i Człowiek* 19: 259–260; Wojciech Guzewicz. 2013. „Zagadnienie organizacji kościelnej w Drugiej Rzeczypospolitej”. *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura* 12: 121.

²⁶ Abp Romuald Jałbrzykowski (1876–1955) – biskup pomocniczy diecezji sejneńskiej (1918–1925), sekretarz generalny Konferencji Episkopatu Polski (1925–1926), biskup łomżyński (1926), arcybiskup metropolita wileński (1926–1955). Prokop. 2023. *Series chronologica episcoporum Poloniae*, 125.

²⁷ Bp Augustyn Łosiński (1867–1937) – biskup kielecki (1910–1937). Prokop. 2023. *Series chronologica episcoporum Poloniae*, 59.

²⁸ Bp Zygmunt Łoziński h. Lubicz (1870–1932) – biskup diecezji mińskiej (1917–1925), a następnie pińskiej (1925–1932), kawaler Orderu Orła Białego (1921 r.), sługa Boży. Prokop. 2023. *Series chronologica episcoporum Poloniae*, 83, 87.

²⁹ Abp Piotr Mańkowski h. Zaremba (1866–1933) – biskup kamieniecki (1918–1926), arcybiskup tytularny Enei (1926–1933). Prokop. 2023. *Series chronologica episcoporum Poloniae*, 55.

³⁰ Kard. Adam Stefan Sapieha (1867–1951) – biskup (od 1926 r. arcybiskup metropolita) krakowski (1911–1951), kardynał (od 1946 r.), senator II Rzeczypospolitej (1922–1923), kawaler Orderu Orła Białego (1936 r.). Józef Marecki. 2020. *Adam Stefan Sapieha (1867–1951)*. W *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego* (dalej: SBPKS). T. 1. Red. Rafał Łatka, 384–397. Warszawa: Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego.

³¹ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach (dalej: ArSi). Sygn. Akta Kurii Diecezjalnej Siedleckiej czyli Podlaskiej (dalej: AKDSP) 18, t. 1. Projekt rozgraniczenia metropolii i diecezji w Polsce [J.E. Ks. Biskupa Kujawsko-Kaliskiego], 40–48.

Propozycja ta została uwzględniona w pierwszym ogólnopolskim planie rozgraniczenia diecezji przygotowanym przez bpa Henryka Przeździeckiego³² w 1921 r. Po konsultacjach z innymi przedstawicielami polskiego episkopatu sponował on jednak zmodyfikowanie zamiaru bpa Zdzitowieckiego poprzez dołączenie do diecezji częstochowskiej części Górnego Śląska wraz z Opolem. Wkrótce jednak okazało się, że Śląsk Opolski nadal miał znajdować się poza granicami II Rzeczypospolitej³³. W 1922 r. opracowano projekt granic metropolii i diecezji w Polsce, który nie uwzględniał już powołania do istnienia diecezji kaliskiej, przy czym do diecezji częstochowskiej miało należeć aż 14 dekanatów z diecezji kujawsko-kaliskiej³⁴ oraz sugerowane wcześniej 4 dekanaty z diecezji kieleckiej. W tej sytuacji bp Zdzitowiecki – zgodnie z pierwotnym zamiarem – nadal zabiegał o erygowanie również diecezji kaliskiej, uzasadniając to historycznością Kalisza oraz znaczeniem tamtejszej kolegiaty z cudownym obrazem św. Józefa. Z kolei diecezję częstochowską proponował utworzyć z 7 dekanatów z dotychczasowej diecezji kujawsko-kaliskiej³⁵ oraz 4 dekanatów z diecezji kieleckiej. Łącznie liczba wiernych nowej jednostki kościelnej miała wynosić 690 585 osób. Projekt ten uzyskał aprobatę konferencji biskupów metropolii warszawskiej, która odbyła się w dniach 18–19 marca 1924 r., ale 21 marca 1924 r. komitet biskupów podjął uchwałę o braku potrzeby powoływania do istnienia diecezji kaliskiej. Ponadto po 3 dniach bp Sapieha wyraził gotowość przekazania na rzecz diecezji częstochowskiej 4 parafii z diecezji krakowskiej, które były związane gospodarczo z Zagłębiem Dąbrowskim³⁶.

Ostateczne decyzje w tej sprawie zapadły podczas Konferencji Episkopatu Polski, która odbyła się w dniach 2–4 lipca 1924 r. na Jasnej Górze. W prasie częstochowskiej zapowiadano, że nadchodzące obrady miały posiadać duże znaczenie dla rozwoju religijności w kraju. Z tej okazji bp Zdzitowiecki przy-

³² Bp Henryk Przeździecki (1873–1939) – biskup diecezji podlaskiej (1918–1924), a następnie siedleckiej (1924–1939), sekretarz generalny Konferencji Episkopatu Polski (1919–1925). Prokop. 2023. *Series chronologica episcoporum Poloniae*, 109.

³³ ArSi. Sygn. AKDSP 18, t. 1. Pismo bpa Augustyna Łosińskiego z 10 maja 1920 r., 23.

³⁴ Były to dekanaty: bełchatowski, bolesławiecki, brzeźnicki, częstochowski, gidelski, gorzkowski, kłobucki, mstowski, piotrkowski, praszkowski, radomszczański, widawski, wieruszowski i złoczewski.

³⁵ Były to dekanaty: brzeźnicki, częstochowski, gidelski, kłobucki, mstowski, praszkowski i radomszczański.

³⁶ ArSi. Sygn. AKDSP 18, t. 1. Pismo bpa Stanisława Zdzitowieckiego do bpa Henryka Przeździeckiego z 12 kwietnia 1922 r., 95; Uwagi o Projekcie granic diecezji i metropolii w Rzeczypospolitej z 12 kwietnia 1922 r., 96–98; Kumor. 1971. „Granice metropolii i diecezji polskich, 371; Bolesław Kumor. 1980. Projekty zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce (1918–1925). W *Kościół w II Rzeczypospolitej*. Red. Zygmunt Zieliński, Stanisław Wilk, 59–61. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

był do Częstochowy już 30 czerwca. Konferencja o ściśle poufnym charakterze, z udziałem nuncjusza apostolskiego – abpa Lorenzo Lauriego³⁷, rozpoczęła się 2 lipca 1924 r. o godz. 10.00. Codzienne rozmowy biskupów były poprzedzone Mszą św., po której o godz. 10.00 gromadzili się oni w sali głównej biblioteki klasztornej. W toku obrad ustalono, że diecezja częstochowska obejmie parafie z powiatów: częstochowskiego, radomszczańskiego i wieluńskiego oraz dekanat gorzkowicki i parafię w Woli Grzymalinie z terenu diecezji kujawsko-kaliskiej, a także dekanaty: będziński, sączowski, zawierciański i żarecki z diecezji kieleckiej oraz parafie w Ciężkowicach, Jaworznie, Jeleniu i Szczakowej z diecezji krakowskiej. W konsekwencji 10 sierpnia 1924 r. bp Przeździecki, zgodnie z podjętą wówczas uchwałą, przesłał Nuncjaturze Apostolskiej projekt w sprawie rozgraniczenia diecezji i metropolii w Polsce oraz utworzenia nowych jednostek administracji kościelnej³⁸.

Równocześnie z rozmowami dotyczącymi nowej sieci diecezjalnej prowadzono starania o zawarcie konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a II Rzeczpospolitą. Zabiegi te zostały skutecznie 10 lutego 1925 r.³⁹ W artykule 9. tego dokumentu wymieniono m.in. nowo powstałą diecezję częstochowską⁴⁰. Następnie w dniach 22–23 kwietnia 1925 r. odbyła się konferencja episkopatu, której przewodniczył bp Zdzitowiecki. Jej celem było ustalenie szczegółów dotyczących nowych jednostek w administracji kościelnej, ale omówiono wówczas jedynie sprawy związane z konkordatem, a kwestie granic pominięto. W związku z tym bp Przeździecki przesłał bp. Zdzitowieckiemu opis nowych granic z prośbą o wniesienie ewentualnych uwag. Ostatecznie projekt opracowany w oparciu o ustalenia konkordatu został zaaprobowany 16 sierpnia 1925 r.⁴¹

³⁷ Kard. Lorenzo Lauri (1864–1941) – arcybiskup tytularny Efezu (od 1917 r.), nuncjusz apostolski w Polsce (1921–1926), kardynał (1926). Stanisław Wilk. 1992. *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 61.

³⁸ ADWł. Sygn. AKDWł og. I 2. Pismo bpa Henryka Przeździeckiego do bpa Stanisława Zdzitowieckiego z 30 sierpnia 1924 r., 22; 1924. „Zjazd Episkopatu na Jasnej Górze”. GCz 19 (147): 2; 1924. „Zjazd Episkopatu na Jasnej Górze”. GCz 19 (148): 2; 1924. „Zjazd Episkopatu Polskiego na Jasnej Górze”. GCz 19 (149): 3; 1924. „Ze zjazdu Episkopatu na Jasnej Górze”. GCz 19 (150): 3; 1924. „Po zjeździe Episkopatu polskiego”. GCz 19 (152): 3; Kumor. 1971. „Granice metropolii i diecezji polskich, 371; Hieronim Eugeniusz Wyczawski. 1979. Organizacja kościelna. W *Historia Kościoła w Polsce*. T. 2: 1764–1945, cz. 2: 1918–1945. Red. Bolesław Kumor, Zdzisław Obertyński, 26–27. Poznań – Warszawa: Pallottinum.

³⁹ DzU, 1925 nr 72, poz. 501; Tadeusz Włodarczyk. 1974. *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX w.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 251–252.

⁴⁰ 1925. „Treść konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską”. GCz 20 (44): 1; 1925. „Akta Stolicy Apostolskiej. Konkordat pomiędzy Stolicą świętą a Rzeczpospolitą Polską”. KDKK 19 (3–4): 97–107.

⁴¹ ADWł. Sygn. AKDWł 4 I, 2, 67–68; sygn. AKDWł 4 II, 1. Konferencja prowincjalna warszawska dnia 22 i 23 IV 1925 r., 13–16; sygn. AKDWł og. I 2. Spis parafii i duchowieństwa tej części

Zapisy te weszły w życie decyzją Stolicy Apostolskiej na podstawie bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 r.⁴² Utworzenie diecezji częstochowskiej było momentem historycznym dla miejscowego społeczeństwa katolickiego, które miało świadomość doniosłości tego wydarzenia. Stało się to podkreśleniem znaczenia Częstochowy, będącej od wieków ostoją wiary i polskości⁴³. Wykonanie zapisów bulli erekcyjnej zostało powierzone nuncjuszowi apostolskiemu – abp. Lauriemu, który w tej sprawie wystosował list do biskupa włocławskiego. W korespondencji został zawarty opis dokładnych granic diecezji częstochowskiej i włocławskiej. Jednocześnie bp Zdzitowiecki został mianowany administratorem apostolskim nowo erygowanej diecezji częstochowskiej i na tym stanowisku odpowiadał za zarządzanie wszystkimi jej sprawami aż do wyznaczenia pierwszego biskupa częstochowskiego i objęcia przez niego urzędu. Przekazano mu również dekret wykonawczy bulli *Vixdum Poloniae unitas*⁴⁴.

W tym okresie bp Zdzitowiecki podjął szereg działań mających duże znaczenie w początkach funkcjonowania diecezji częstochowskiej. Jednym z pierwszych zadań, które zostały mu zlecone przez nuncjusza apostolskiego, było przekazanie dokumentacji dotyczącej duchowieństwa i wiernych do Częstochowy, będącej nowym miejscem ich aktualnej przynależności diecezjalnej. 16 listopada 1925 r., zgodnie z wcześniejszą praktyką, mianował biskupa pomocniczego Krynickiego wikariuszem generalnym i oficjałem nowo utworzonej diecezji, a następnie o tym fakcie poinformował nuncjusza apostolskiego w Polsce. Ponadto zgodnie z zapisami konkordatu i przepisami

diecezji kujawsko-kaliskiej, która na mocy bulli „*Vixdum Poloniae unitas*” przechodzi do diec[ezji] częstochowskiej z 7 kwietnia 1926 r. 134–136; 1925. „Konferencja Biskupów prowincji warszawskiej w sprawie wykonania Konkordatu”. KDKK 19 (3–4): 108; 1925. „Konferencja Biskupów całej Polski”. KDKK 19 (3–4): 108; Jerzy Wiślocki. 1977. *Konkordat polski z 1925 r. Zagadnienia prawnopolityczne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 153–157; Kujawski. 2011. *Diecezja kujawsko-kaliska*, 349–350; Kujawski. 2012. „Nabytki terytorialne diecezji włocławskiej według bulli «*Vixdum Poloniae Unitas*» z 1925 r.”. *Studia Włocławskie* 14: 567.

⁴² 1925. „Bulla *Vixdum Poloniae unitas*”. *Acta Apostolicae Sedis* (17): 521–528; 1926. „Bulla *Vixdum Poloniae unitas*”. *Wiadomości Diecezjalne* (dalej: WD) 1 (1): 1–2; 1926. „Konstytucja apostolska „*Vixdum Poloniae unitas*” o Nowem rozgraniczeniu diecezji w Polsce”. KDKK 20 (1–2): 1–19.

⁴³ Archiwum Państwowe w Częstochowie. Sygn. Akta miasta Częstochowy 5350. Pismo Władysława Babickiego, Józefa Baranowskiego, Józefa Nowińskiego, Wiktora Piotrowskiego i Franciszka Wilkoszewskiego do Wielmożnego Pana Prezydenta m. Częstochowy, Magistratu m. Częstochowy z 20 stycznia 1926 r., 13.

⁴⁴ ADWł. Sygn. AKDWł og. I.2. Nominacja Nuncjusza Apostolskiego w Polsce Laurentiusa Lauriego z 16 listopada 1925 r., 102; Pismo Laurentiusa Lauriego, Arcybiskupa Tytularnego Efeckiego, Nuncjusza Apostolskiego w Polsce do Biskupa Włocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego z 16 listopada 1925 r., 105; sygn. AKDWł pers. I, 411. Pismo do bpa Stanisława Zdzitowieckiego, 20; 1925. „Nowe granice diecezji włocławskiej i częstochowskiej (według bulli papieskiej „*Vixdum Poloniae Unitas*”)”. KDKK 19 (12): 478–480; 1925. „Pismo Nuncjatury Apostolskiej Nr. 11057”. KDKK 19 (12): 480.

Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., wydał dekret o przemianowaniu wszystkich istniejących dotychczas dozorów kościelnych na rady parafialne⁴⁵.

29 listopada 1925 r. abp Lauri poinformował bpa Zdzitowieckiego, że biskupem-elektem został mianowany ks. Teodor Kubina⁴⁶. Poprosił również o zorganizowanie środków związanych z utworzeniem nowej diecezji w wysokości 5,5 tys. lirów. W odpowiedzi biskup zapewnił o przeprowadzeniu zbiórki na ten cel i wpłaceniu wymaganej kwoty na rzecz Stolicy Apostolskiej przez bpa Krynickiego. Następnie 23 grudnia 1925 r. powiadomił o tym fakcie duchowieństwo diecezji częstochowskiej i zaproponował rozłożenie wymaganej kwoty na proboszczów, wikariuszy, rektorów i prefektów, zaś dziekanów zobowiązał do dostarczenia środków bp. Krynickiemu, który rezydował w Częstochowie⁴⁷.

Ostatnim ważnym działaniem bpa Zdzitowieckiego na stanowisku administratora diecezji częstochowskiej było poinformowanie wiernych o mianowaniu ks. Kubiny pierwszym biskupem częstochowskim. W związku z tym 27 stycznia 1926 r. wystosował do duchowieństwa prośbę o odczytanie bulli papieskiej w tej sprawie, a jednocześnie zaprosił ludność nowej diecezji do udziału w uroczystości święceń biskupich, które miały się odbyć 2 lutego 1926 r. na Jasnej Górze. Osoby posiadające w tym dniu ważne obowiązki, bądź będące w sytuacji uniemożliwiającej udział, prosił o modlitwę w intencji swojego biskupa:

By Najwyższy w dniu jego konsekracji, przez którą otrzyma pełność kapłaństwa Chrystusowego, zlał na niego obfite łaski i dary Ducha Świętego potrzebne do spra-

⁴⁵ ADWł. Sygn. AKDWł og. I 2. Pismo Laurentiusa Lauriego, Arcybiskupa Tytularnego Efeskiego, Nuncjusza Apostolskiego w Polsce z 11 listopada 1925 r., 100–101; Pismo bpa Stanisława Zdzitowieckiego do Najprzewielebniejszego Laurentiusa Lauriego, Arcybiskupa Efeskiego, Nuncjusza Apostolskiego w Warszawie z 21 listopada 1925 r., 106; sygn. AKDWł pers. I, 161. Pismo biskupa wrocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego do biskupa W. Krynickiego z 21 listopada 1925 r., 58; 1925. „Pismo Nuncjatury Apostolskiej Nr. 11057”. KDKK 19 (12): 480; 1925. „Rozporządzenia diecezjalne”. KDKK 19 (12): 484.

⁴⁶ Bp Teodor Kubina (1880–1951) – pierwszy biskup diecezji częstochowskiej (1925–1951). Angażował się w działalność na rzecz robotników sezonowych. Tworzył stowarzyszenia o charakterze społecznym. W 1931 r. otrzymał doktorat *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pozostawił ok. 200 publikacji. Został odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1935 r.) za wybitne zasługi na polu pracy społecznej. Mariusz Trąba. 2022. Teodor Filip Kubina (1880–1951). W SBPKS. T. 3. Red. Rafał Łatka, 194–206. Warszawa: Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego.

⁴⁷ ADWł. Sygn. AKDWł og. I 2. Pismo Laurentiusa Lauriego, Arcybiskupa Tytularnego Efeskiego, Nuncjusza Apostolskiego do Biskupa Wrocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego z 21 listopada 1925 r., 112; Pismo bpa Stanisława Zdzitowieckiego do Najprzewielebniejszego Laurentiusa Lauriego, Arcybiskupa Efeskiego, Nuncjusza Apostolskiego w Warszawie z 17 grudnia 1925 r., 124; Pismo bpa Stanisława Zdzitowieckiego do Jego Ekscelencji Biskupa Sufragana Władysława Krynickiego w Częstochowie z 23 grudnia 1925 r., 126; Pismo bpa Stanisława Zdzitowieckiego do Wielebnego Duchowieństwa diecezji częstochowskiej z 23 grudnia 1925 r., 126.

wowania wzniosłych, ale zarazem trudnych, bo siły samych aniołów przewyższających obowiązków, by w osobie nowego biskupa J.E. ks. dra T. Kubiny diecezja częstochowska zyskała męża nieustraszonego, pełnego mocy, zaparcia i poświęcenia się dla sprawy Bożej i zbawienia powierzonych sobie dusz⁴⁸.

Działania bpa Zdzitowieckiego na rzecz powstania diecezji częstochowskiej zostały docenione przez bpa Kubinę, który w styczniu 1926 r. za jego zaangażowanie w tej sprawie podziękował mu:

Za tę wielką i na pewno bolesną ofiarę, którą złożył Bogu i Kościołowi, odstąpiwszy znaczną część własnej diecezji, w tym nawet Kochaną Częstochowę z Jasną Górą, na korzyść diecezji, za światłą i gorliwą pracę arcypasterską, którą włożył w tę część diecezji, jako też i za administrowanie nowej diecezji częstochowskiej w chwili jej erekcji, aż do objęcia jej przez nowego pasterza. Niech Chrystus Pan, Najwyższy Pasterz, wynagrodzi Waszej Ekscelencji jak najhojniej tę pracę i opiekę!⁴⁹

Z kolei w pierwszym liście pasterskim skierowanym do wiernych bp Kubina nazwał biskupów włocławskiego i kieleckiego „światłymi pasterzami”, którzy wspaniałomyślnie przyczynili się do powstania nowej diecezji, a następnie wyraził wobec nich wdzięczność za długoletnią posługę pasterską na tych terenach⁵⁰. Ponadto prosił bpa Zdzitowieckiego o uświetnienie i nadanie swoją obecnością powagi konsekracji pierwszego biskupa częstochowskiego:

Proszę o tę łaskę nie tyle dla siebie, bom na to jeszcze nie zasłużył, ile raczej dla tej Częstochowy, która została wyniesiona do godności siedziby biskupiej⁵¹.

⁴⁸ Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie. Sygn. Księgi biskupie i kurialne 95. Pismo Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego z Bożej i Stolicy Apostolskiej łaski Biskupa Włocławskiego Administratora Apostolskiego Diecezji Częstochowskiej do Wielebnego Duchowieństwa i Ludu Wiernego nowo utworzonej diec[ezji] Częstochowskiej z 27 stycznia 1926 r., 1; ADWł. Sygn. AKDWł og. I 2. Bulla Papieska do Duchowieństwa diecezji częstochowskiej Papieża Piusa z 14 grudnia 1925 r., 129; Pismo bpa Stanisława Zdzitowieckiego do Wielebnego Duchowieństwa i Ludu Wiernego nowo utworzonej diecezji częstochowskiej z 27 stycznia 1926 r., 128.

⁴⁹ ADWł. Sygn. AKDWł pers. I, 411. Pismo ks. Teodora Kubiny do bpa Stanisława Zdzitowieckiego z 22 stycznia 1926 r., 18; Pismo ks. Teodora Kubiny do bpa Stanisława Zdzitowieckiego z 26 stycznia 1926 r.

⁵⁰ Teodor Kubina. 1926. „List pasterski”. WD 1 (1): 4–5; Teodor Kubina. 1931. *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*. T. 1. Częstochowa: Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej, 8.

⁵¹ ADWł. Sygn. AKDWł pers. I, 411. Pismo ks. Teodora Kubiny do bpa Stanisława Zdzitowieckiego z 22 stycznia 1926 r., 66.

Ze względu na pogarszający się stan zdrowia biskup włocławski nie wziął udziału w święceniach i ingresie na Jasnej Górze, ale uczynił to jego delegat, którym został ks. Antoni Janczak⁵². W przemówieniu wygłoszonym przy uroczystym obiedzie w imieniu bpa Zdzitowieckiego zaznaczył, że diecezja częstochowska, posiadając na swoim terenie Jasną Górę, zajmowała pierwsze miejsce wśród wszystkich diecezji w Polsce⁵³.

*

Pochodzenie bpa Zdzitowieckiego, jego działalność w diecezji kujawsko-kaliskiej oraz szacunek do dziedzictwa religijnego i historycznego miały kluczowe znaczenie w dostrzeganiu przez niego ogromnego znaczenia Częstochowy i okolicy na religijnej mapie odrodzonej Polski. W związku z tym, gdy tylko zaistniały dogodne ku temu warunki, wysunął postulat utworzenia odrębnej diecezji ze stolicą w Częstochowie. W tym czasie bp Zdzitowiecki cieszył się dużym uznaniem ze względu na bogate doświadczenie duszpasterskie i sędziwy wiek, dlatego zaproponowany przez niego projekt granic tej nowej jednostki kościelnej został przyjęty z wielką powagą i zrozumieniem, a następnie z aprobatą całego polskiego episkopatu. Decydującą rolę w tym zakresie odegrały ustalenia zjazdu biskupów, który odbył się w 1924 r. na Jasnej Górze. Podjęto wówczas decyzję dotyczącą zasadniczego kształtu przyszłej diecezji częstochowskiej. Dezyderaty te zostały potwierdzone w konkordacie zawartym pomiędzy Stolicą Apostolską a II Rzeczpospolitą oraz w bulli *Vixdum Poloniae unitas*. Do czasu mianowania pierwszego biskupa częstochowskiego bp Zdzitowiecki był administratorem tej nowej jednostki administracji kościelnej, a jego troska o omawiane tereny i działania zmierzające do erygowania biskupstwa ze stolicą w Częstochowie budziły uznanie ze strony bpa Kubiny, dla którego zaszczytem byłoby podjęcie przez biskupa włocławskiego funkcji jego współkonsekratora. Niestety pogarszający się stan zdrowia uniemożliwił jego udział w tej uroczystości.

⁵² Ks. Antoni Janczak (1856–1945) – prefekt progimnazjum w Częstochowie (od 1880 r.), wykładowca w seminarium duchownym we Włocławku (od 1922 r.). 1882. *Catalogus ecclesiarum et utrisque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislavensis seu Calissiensis pro anno Domini 1882*. Varsaviae: Typis Czerwiński et Comp, 16; 1925. *Catalogus ecclesiarum et utrisque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislavensis seu Calissiensis pro anno Domini 1925*. Wladislaviae: Typis Officinae Dioecessanae, 19.

⁵³ 1926. „Konsekracja i ingres J.E. ks. Biskupa dra Teodora Kubiny na Stolicę Biskupią diecezji częstochowskiej”. GCz 21 (27): 1.

*

Bibliografia

Źródła

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza
w Częstochowie

Księgi biskupie i kurialne

Sygn. KB 95. Akta kieleckie i wrocławskie 1925–1926.

Archiwum Diecezjalne w Siedlcach

Akta Kurii Diecezjalnej Siedleckiej czyli Podlaskiej

Sygn. AKDSP 18, t. 1. Podział diecezji i metropolii [1920–1924].

Archiwum Diecezjalne we Wrocławku

Akta Kurii Diecezjalnej we Wrocławku

Sygn. AKDWł 4 I, 2. Konkordat (1925), rozgraniczenie diecezji, 1924–1926.

Sygn. AKDWł 4 II, 1. Konferencje episkopatu, t. 1, 1918–1927.

Sygn. AKDWł og. I 2. Konkordat (1925). Rozgraniczenie diecezji, duchowieństwa i akt.

Sygn. AKDWł pers. I, 161. Krynicki Władysław, biskup wrocławski [1861–1928].

Sygn. AKDWł pers. I, 411. Akta bpa S. Zdzitowieckiego (1854–1927).

Archiwum na Jasnej Górze

Akta Jasnej Góry

Sygn. AktJG 358. Regestr Kompanii 1833–1836.

Sygn. AktJG 359. Regestr Kompanii 1861–1883.

Sygn. AktJG 360. Książka dla zapisywania kompanii przybywających na Jasną Górę od roku 1888.

Sygn. AktJG 893. Korespondencja dotycząca pielgrzymek 1706–1922.

Sygn. AktJG 2586a. Kronika Zakonu Paulinów 1864–1941 oprac. przez o. Piusa Przeździeckiego.

Sygn. AktJG 2709. Pielgrzymki 1928–1947.

Archiwum Państwowe w Częstochowie

Akta miasta Częstochowy

sygn. AMCz 5350. Akta Komitetu przyjęcia Ks. Biskupa [1926].

Źródła drukowane

1882. *Catalogus ecclesiarum et utrisque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislavensis seu Calissiensis pro anno Domini 1882*. Varsaviae: Typis Czerwiński et Comp.
1916. *Catalogus ecclesiarum et utrisque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Wladislavensis seu Calissiensis pro anno Domini 1916*. Wladislaviae: sumpt. Seminarii Dioecesiani.
1925. *Catalogus ecclesiarum et utrisque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Wladislavensis seu Calissiensis pro anno Domini 1925*. Wladislaviae: Typis Officinae Dioecesanae.
- Charszewski Ignacy. 1927. *Placzą spiże na zgon X. Biskupa Zdzitowieckiego*. Włocławek: Drukarnia Diecezjalna.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1925 nr 72, poz. 501.
- K. J. 1902. *Jego Eksceleńcja ks. Stanisław Zdzitowiecki, biskup diecezji kujawsko-kaliskiej*. Włocławek: S. Błędowski.
- Kubina Teodor. 1931. Pierwszy list pasterski. W Teodor Kubina. *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*. T. 1. Częstochowa: Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej.

Prasa i czasopisma źródłowe

- Acta Apostolicae Sedis 1925 (17): 521–528.
- Echo Warszawskie, 1925 (261): 5.
- Gazeta Polska, 1901 (171): 3.
- Goniec Częstochowski z lat 1909–1910, 1924–1926.
- Gwiazda Cieszyńska, 1902 (25): 294.
- Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej z lat 1907, 1909–1913, 1916–1918, 1920–1921, 1925–1926.
- Kurier Warszawski, 1880 (63): 1.
- Niwa Polska, 1902 (49): 774.
- Przegląd Katolicki z lat 1901–1902.
- Słowo, 1883 (260): 2.
- Tygodnik Ilustrowany, 1902 (25): 496.
- Wędrowiec, 1902 (26): 507.
- Wiomości Diecezjalne, 1926 (1): 1–2; 4–5.
- Wiek, 1879 (229): 3.
- Zorza, 1902 (50): 1178–1179.

Opracowania

- Dębiński Józef. 2002. „Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki (1854–1927), biskup włocławski”. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie* 17: 295–308.

- Dębiński Józef. 2003. „Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki (1854–1927). Biskup włocławski”. *Ate-neum Kapłańskie* 140 (2): 309–319.
- Dębiński Józef. 2010. *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918–1939*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Frątczak Wojciech. 1991. Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki. W *Zasłużeni dla Włocławka*. Red. Mieczysław Wojciechowski, 226. Włocławek: Włocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Gajewski Stanisław. 1982. „Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich w Królestwie Polskim”. *Roczniki Humanistyczne* 30 (2): 103–130.
- Guzewicz Wojciech. 2013. „Zagadnienie organizacji kościelnej w Drugiej Rzeczypospolitej”. *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura* 12: 115–127.
- Hergenröther Joseph. 1905. *Historia powszechna Kościoła katolickiego*. T. 18. Warszawa: Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa.
- Jabłoński Szczepan Zachariasz. 1979. „Uwarunkowania polityczne Jasnej Góry w latach 1864–1914”. *Chrześcijańin w Świecie* 11 (7): 31–47.
- Jabłoński Szczepan Zachariasz. 1982. Polskie sanktuarium maryjne. W *Jasnogórska Bogurodzica 1382–1982*. Red. Jan Majdecki, 9–14. Warszawa: Instytut Prasy i Wydawnictw Novum.
- Jabłoński Szczepan Zachariasz. 1984. *Jasna Góra. Ośrodek kultu maryjnego 1894–1914*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Jabłoński Szczepan Zachariasz. 1997. Znaczenie Jasnej Góry w życiu Kościoła i narodu polskiego. W *Encyklopedia katolicka*. T. 7. Red. Stanisław Wielgus, 1089. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Jabłoński Szczepan Zachariasz. 1998. Jasna Góra na drodze ku niepodległości w latach 1795–1989. W *Częstochowy drogi ku niepodległości*. Red. Ryszard Szwed, Waldemar Palus, 79–81. Częstochowa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie.
- Jabłoński Szczepan Zachariasz. 2004. *Jasna Góra bliska i daleka. Ze studiów nad Sanktuarium Narodowym*. Jasna Góra – Częstochowa: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego.
- Jabłoński Szczepan Zachariasz. 2006. Jasna Góra w II Rzeczypospolitej 1918–1939. W *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*. T. 3. Red. Ryszard Szwed, 159–210. Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.
- Kęder Wojciech. 1993. „Jasna Góra wobec przemian politycznych w Rzeczypospolitej w latach 1661–1813”. *Studia Claromontana* (13): 5–206.
- Kęsik Kamil. 2023. W służbie Kościoła. Zgromadzenie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w życiu parafialnym Krzepic (1916–1939). W *Credo in Ecclesiam. Kościół w katechezie, historii i teologii*. Red. Roman Ceglarek, Michał Borda, 129–196. Częstochowa: Regina Poloniae.
- Kozłowska-Budkowa Zofia. 1937. Bogumił. W *Polski słownik biograficzny*. T. 3. Red. Władysław Konopczyński, 200–201. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

- Kozyrska Antonina. 2004. *Arcybiskup Edward Ropp. Życie i działalność (1851–1939)*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kubicki Paweł. 1931. *Antoni Ksawery Sotkiewicz, biskup sandomierski 1826–1901. Zarys monograficzny*. Sandomierz: nakł. autora.
- Kubicki Paweł. 1937. *Żywe słowo na ambonie i poza amboną. Praca poświęcona ks. kanonikowi Rajmundowi Mateuszczykowi, dziekanowi i proboszczowi w Słupi Nowej pod Św[iętym] Krzyżem ku uczczeniu jego złotych godów kapłańskich*. T. 1: *Nauki na wszystkie niedziele i uroczystości Pańskie*. Sandomierz: Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski.
- Kujawski Witold. 2011. *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników.
- Kujawski Witold. 2012. „Nabytki terytorialne diecezji włocławskiej według bulli «Vixdum Poloniae Unitas» z 1925 r.”. *Studia Włocławskie* 14: 564–574.
- Kujawski Witold. 2012. „Straty terytorialne diecezji włocławskiej w następstwie bulli cyrkumskrypcyjnej «Vixdum Poloniae Unitas» z 1925 r.”. *Teologia i Człowiek* 19: 257–276.
- Kumor Bolesław. 1971. „Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939) (c.d.)”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 22: 319–402.
- Kumor Bolesław. 1980. Projekty zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce (1918–1925). W *Kościół w II Rzeczypospolitej*. Red. Zygmunt Zieliński, Stanisław Wilk, 53–62. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kurpiak Wojciech. 2011. Rutkowski Jan. W *Polski słownik biograficzny konserwatorów zabytków*. T. 4. Red. Iwona Błaszczyk i in., 107–109. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Marecki Józef. 2020. Adam Stefan Sapieha (1867–1951). W *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*. T. 1. Red. Rafał Łatka, 384–397. Warszawa: Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego.
- Mazur Jan. 1987. „Społeczna rola Jasnej Góry w okresie międzywojennym”. *Chrześcijanin w Świecie* 19 (5): 63–72.
- Morawski Michał. 1937. Chodyński Stanisław. W *Polski słownik biograficzny*. T. 3. Red. Władysław Konopczyński, 377–378. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Nitecki Piotr. 2000. *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*. Warszawa: Pax.
- Pawlak Marian. 2005. Steinbok Janina. W *Włocławski słownik biograficzny*. T. 2. Red. Stanisław Kunikowski, 165–166. Włocławek: Włocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Pietrzykowski Jan. 1987. *Jasna Góra w okresie dwóch wojen światowych*. Warszawa: Wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych.
- Pogorzelski Walery. 1935. *43 lata w kapłaństwie*. Sieradz: nakładem autora.
- Prokop Krzysztof Rafał. 2020. *Nomenclator bibliographicus episcoporum Poloniae 1320–2020*. Kraków: Drukarnia Akcydensowa Andrzej Dorosz.

- Prokop Krzysztof Rafał. 2023. *Series chronologica episcoporum Poloniae 1473–2023*. Kraków: nakł. J. Kopca.
- Rulka Kazimierz. 2014. Zdzitowiecki Kazimierz Stanisław. W *Encyklopedia katolicka*. T. 20. Red. Edward Gigilewicz, 1335–1336. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Trąba Mariusz. 2022. Teodor Filip Kubina (1880–1951). W *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*. T. 3. Red. Rafał Łatka, 194–206. Warszawa: Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego.
- Wątroba Jan. 2000. Racje powstania diecezji częstochowskiej. W *Błogosławione choć trudne czasy. Siedemdziesięciopięciolecie Kościoła Częstochowskiego*. Red. Jan Kowalski, 59–65. Częstochowa: Regina Poloniae.
- Widera Michał. 2024. „Biskup Stanisław Zdzitowiecki (1854–1927). Główne kierunki działalności w diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej)”. *Ateneum Kapłańskie* 183 (2): 264–287.
- Wilk Stanisław. 1992. *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Wisłocki Jerzy. 1977. *Konkordat polski z 1925 r. Zagadnienia prawno-polityczne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Wiśniewski Seweryn. 1961. „Ks. biskup Karol Antoni Niedziałkowski, pisarz-apologeta”. *Nasza Przyszłość* 14: 191–202.
- Włodarczyk Tadeusz. 1974. *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX w.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz. 1979. Organizacja kościelna. W *Historia Kościoła w Polsce*. T. 2: 1764–1945. Cz. 2: 1918–1945. Red. Bolesław Kumor, Zdzisław Obertyński, 22–44. Poznań – Warszawa: Pallottinum.
- Związek Jan. 1974. „Powstanie diecezji częstochowskiej”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 2: 13–38.
- Związek Jan. 1979. Częstochowa. W *Encyklopedia katolicka*. T. 3. Red. Feliks Gryglewicz, Romuald Łukaszuk, Zygmunt Sułkowski, 849–850. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Związek Jan. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. Częstochowa: Regina Poloniae.
- Związek Jan. 1995. Częstochowska diecezja. W *Encyklopedia katolicka*. T. 3. Red. Feliks Gryglewicz, Romuald Łukaszuk, Zygmunt Sułkowski, 851–852. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

*

Streszczenie. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę bp Stanisław Zdzitowiecki wysunął postulat zreorganizowania sieci diecezjalnej i był bardzo mocno zaangażowany w utworzenie diecezji częstochowskiej. Argumentował to racjami duszpasterskimi (związanymi ze zbyt dużą rozległością dotychczasowej diecezji kujawsko-kaliskiej), społeczny-

mi (dotyczącymi specyfiki pracy wśród ludności robotniczej Częstochowy i Zagłębia Dąbrowskiego), a także religijnymi (wynikającymi z roli, jaką na ziemiach polskich odgrywała Jasna Góra). Propozycja utworzenia diecezji częstochowskiej spotkała się z powszechnym poparciem całego episkopatu, a do 1924 r. prowadzono dyskusje nad kształtem jej granic. Jej powstanie zostało zatwierdzone w 1925 r. w konkordacie zawartym pomiędzy Stolicą Apostolską i II Rzeczpospolitą oraz w bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas*.

Słowa kluczowe: diecezja częstochowska, Jasna Góra, bp Stanisław Zdzitowiecki, II Rzeczpospolita.

Abstract: Participation of Bishop Stanisław Zdzitowiecki in the Creation of the Diocese of Częstochowa. After Poland regained independence, Bishop Stanisław Zdzitowiecki proposed reorganizing the diocesan network and became involved in the creation of the Diocese of Częstochowa. He was motivated about this for pastoral reasons (related to the too large territory of the then Diocese of Kujawy and Kalisz), social reasons (concerning the specificity of work among the working population of Częstochowa and Dąbrowa Basin) and religious reasons (resulting from the role of Jasna Góra Monastery in Poland). The proposition to create the Diocese of Częstochowa was accepted by the entire episcopate. Until 1924, the shape of its borders was discussed. The establishment of a diocese was approved in 1925 in the concordat concluded between the Holy See and the Second Polish Republic and the bull of pope Pius XI: *Vixdum Poloniae unitas*.

Keywords: Diocese of Częstochowa, the Jasna Góra Monastery, Bishop Stanisław Zdzitowiecki, Second Polish Republic.